

judicial examinations by foreign specialists or judicial examination's establishments of the foreign states. The concept of admission of proofs, the order of estimation and criteria of admission of conclusions of expert, made foreign specialists and judicial examination's establishments of foreign countries, in the criminal process of Ukraine is investigated.

Keywords: international legal aid, judicial examination, conclusion of expert, estimation of conclusion of expert, admission of proofs, admission of conclusion of expert.

М.Й. Вільгушинський

Заступник голови

Вищого спеціалізованого суду

України

з розгляду цивільних

і кримінальних справ,

Заслужений юрист України,

кандидат юридичних наук

М.В. Сіроткіна

Науковий консультант

Вищого спеціалізованого суду

України

з розгляду цивільних

і кримінальних справ,

кандидат юридичних наук

ПРАВО БЛИЗЬКИХ РОДИЧІВ ПОТЕРПІЛОГО НА ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ

Проблема належного забезпечення прав потерпілого у кримінальному процесі України не нова, нею цікавилися як науковці, так і практики ще з початку виникнення цієї процесуальної «фігури» у кримінальному судочинстві. Поряд з тим, коли більш менш окреслилися права та обов'язки цього процесуального суб'єкта, виникло питання про коло осіб та обсяг їх прав у разі смерті потерпілого внаслідок скоєння

проти останнього злочину, а зокрема відшкодування їм моральної шкоди, завданої смертю близької людини. Мова йде про близьких родичів потерпілого, який загинув внаслідок скоєння злочину.

Актуальність висвітлення даного питання виникла із «можливої» двоякості застосування норм кримінального процесу та цивільного законодавства України при вирішенні питання відшкодування моральної шкоди близьким родичам потерпілого у судово-слідчій практиці. Першим питанням є те, чи будуть близькі родичі визнані потерпілими у випадку смерті особи внаслідок скоєння злочину; по-друге, чи будуть ці потерпілі мати право на компенсацію саме моральної шкоди та належним чином визнані цивільними позивачами у кримінальній справі; по-третє, хто з близьких родичів може претендувати на відшкодування моральної шкоди у разі смерті особи внаслідок скоєння проти неї злочину у кримінальному судочинстві України.

Цій проблемі присвячували свої праці такі вчені-юристи як Р.Д. Рахунов, Г.М.Міньковський, Л.М. Карнеєва, М.О. Чельцов, Л.Д. Кокорєв, М.С. Строгович, М.Ю. Рагінський, О.Д. Семенов, Ю.О. Іванов, В.Т. Нор, М.Є. Шумило, В.М.Тертишник, М.І. Гошовський, О.П. Кучинська та ін.

Зокрема, більшість науковців притримується позиції про те, що близькі родичі після смерті потерпілого, в результаті скоєння проти останнього злочину, повинні визнаватися потерпілими. Так, Р.Д. Рахунов, Г.М. Міньковський, Л.М. Карнеєва, М.О. Чельцов, Л.Д. Кокорєв та інші підтримують позицію, що близькі родичі потерпілого, який загинув внаслідок скоєння злочину, мають право на відшкодування шкоди, оскільки цим особам злочином спричиняється шкода. На думку М.С. Строговича, близькі родичі загиблих потерпілих беруть участь у кримінальному процесі в якості потерпілих і представників одночасно [1, с. 258]. Інші (Р.Д. Рахунов, М.Ю. Рагінський, Г.М. Міньковський, О.Д. Семенов) вважали, що близьким родичам в цьому випадку злочином заподіюється безпосередня шкода [2, с. 6-7]. Звичайно, смерть близької людини завдає їм значної моральної, а іноді навіть матеріальної (у випадку загибелі годувальника) шкоди. На це ж вказує і Л.Д. Кокорєв, підтримуючи думку М.О. Чельцова, Р.Д. Рахунова та інших [3, с. 5].

Ю.О. Іванов у своїй праці запитує: «Що ж це за учасник процесу, якого наділено всіма правами потерпілого?» І тут же відповідає: «Певна річ, це і є потерпілий» [4, с. 150].

Кримінально-процесуальне законодавство України також містить ряд норм, що регулюють механізм відшкодування моральної шкоди близьким родичам внаслідок смерті потерпілого. Кримінально-процесуальний кодекс з цього приводу зазначає наступне: згідно ч.1 ст.49 КПК України, потерпілим визнається особа, якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду; у ч.5 цієї ж статті говориться, що у справах про злочини, внаслідок яких сталася смерть потерпілого, права, передбачені цією статтею, мають його близькі родичі.

Потерпілим, згідно Кримінально-процесуального кодексу України визнається особа, якій злочином завдано моральної, фізичної або матеріальної шкоди. Надання особі правового статусу потерпілого є способом кримінально-процесуального захисту його прав. Право на компенсацію моральної шкоди, завданої злочином, є одним із складових прав потерпілого, яке потребує захисту. Отже, відповідно до ст.49 КПК України, носієм права на компенсацію моральної шкоди, завданої злочином є:

- потерпіла від злочину особа;
- у випадку смерті потерпілого, внаслідок скоєння проти нього злочину, його близькі родичі.

Аналізуючи вищезазначене, слід констатувати, що близькі родичі визнаються потерпілими у разі смерті особи внаслідок скоєння злочину.

Потерпілий від злочину має право:

- 1) на компенсацію моральної шкоди, завданої злочином;
- 2) на розгляд цивільного позову щодо компенсації завданої злочином моральної шкоди у кримінальному процесі, користуючись усіма перевагами, що з цього випливають;
- 3) на забезпечення цивільного позову слідчими і судовими органами заходами кримінально-процесуального примусу у відповідності зі законом [5, с. 212].

Кримінально-процесуальний кодекс України надає вичерпний перелік близьких родичів – це батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри,

дід, баба, внуки (п.11 ст.32 КПК України).

Отже, відповідно до кримінально-процесуального законодавства усі особи, які зазначені у пункті 11 ст. 32 КПК України мають право бути визнані потерпілими у кримінальній справі у разі смерті особи, якій злочином заподіяно шкоду.

Особа, якій заподіяно шкоду і яка пред'явила вимогу про її відшкодування, визнається одночасно потерпілим і цивільним позивачем. Їй забезпечуються всі передбачені законом права як потерпілого, так і цивільного позивача [5, с. 210].

Стаття 28 КПК України регулює механізм цивільного позову у кримінальному судочинстві. Так, ч.1 ст.28 КПК України передбачає, що особа, яка зазнала матеріальної шкоди від злочину, вправі при провадженні в кримінальній справі пред'явити до обвинуваченого або до осіб, що несуть матеріальну відповідальність за дії обвинуваченого, цивільний позов, який розглядається судом разом з кримінальною справою.

Згідно ч.1 ст.50 КПК України цивільним позивачем визнається громадянин, підприємство, установа чи організація, які зазнали матеріальної шкоди від злочину і пред'явили вимогу про відшкодування збитків відповідно до ст.28 КПК України у порядку кримінального судочинства.

В.Т. Тертишник зазначає, що коли в результаті злочину громадянину заподіяно не тільки матеріальної, але й фізичної або моральної шкоди, він може виступити в процесі одночасно і як цивільний позивач, і як потерпілий [5, с. 224].

Норми вітчизняного кримінально-процесуального законодавства прямо передбачають можливість відшкодування матеріальної шкоди, завданої злочином через інститут цивільного позову у кримінальному судочинстві. Однак, про відшкодування моральної шкоди та механізм цього відшкодування у нормах КПК України прямо не зазначається.

Відносно цього випадку є роз'яснення Пленуму Верховного Суду України, який в своїй постанові № 4 від 31 березня 1995 року «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» зазначив: «Стосовно ст.28 КПК України потерпілий, тобто особа,

якій злочином заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду (ст.49 КПК України), вправі пред'явити цивільний позов про стягнення моральної шкоди в кримінальному процесі або в порядку цивільного судочинства».

Отже, можливість реалізації права на компенсацію моральної шкоди, завданої злочином через цивільний позов у кримінальному судочинстві є.

Оскільки кримінально-процесуальне право не в повній мірі врегулює правовідносини з відшкодування шкоди, зокрема моральної, потерпілому від злочину, то способи та механізми відшкодування цього виду шкоди регулюються нормами цивільного законодавства.

Право потерпілого на відшкодування моральної шкоди, завданої йому злочином – природне право людини, яке отримало юридичне визначення в чинному Цивільному кодексі України, а саме у ст.23 ЦК України, яка є матеріально-правовою підставою для відшкодування цього виду шкоди. У ч.1 ст.23 ЦК України говориться, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Згідно цієї норми, моральна шкода може полягати:

- 1) у фізичному болю, стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я;
- 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи *близьких родичів* (курсив авторів - С.М., В.М.);
- 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна;
- 4) у приниженні честі, гідності, а також ділової репутації фізичної чи юридичної особи (ч.2 ст.23 ЦК України).

Стаття 23 Цивільного кодексу України є нормою «Основних положень» ЦК України та є тією матеріально-правовою підставою для відшкодування моральної шкоди, завданої злочином, яка передбачена нормами цивільного законодавства.

Однак, у цивільному праві України поряд зі загальною нормою (стаття 23 ЦК України) є спеціальна норма (стаття 1168 ЦК України), що регулює правовідносини з відшкодування моральної шкоди, завданої

каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або *смертю фізичної особи* (курсив авторів - С.М., В.М.). Ось саме тут виникають проблеми з належним застосуванням положень вітчизняного законодавства стосовно вирішення питань, пов'язаних з відшкодуванням моральної шкоди, завданої злочином у кримінальному судочинстві. Справа в тому, що коло осіб, які можуть претендувати на компенсацію цієї шкоди, зазначені у кримінально-процесуальному законодавстві різняться з положенням щодо осіб, які мають право на відшкодування у цивільному законодавстві. У кримінальному судочинстві – це батьки, дружина, діти, рідні брати і сестри, дід, баба, внуки; а цивільним законодавством передбачено право на компенсацію моральної шкоди у разі смерті особи для чоловіка (дружини), батьків (усиновлювачів), дітей (усиновлених), а також осіб, що проживали з особою, якій заподіяно смерть, однією сім'єю (ч.2 ст. 1168 ЦК України).

Аналізуючи ці норми, слід вказати на те, що, на перший погляд цивільне законодавство передбачає ширший перелік осіб, що можуть мати право на компенсацію моральної шкоди у разі смерті особи. У частині 2 статті 1168 ЦК України, окрім чітко визначених осіб, також є і невизначене коло осіб-претендентів на відшкодування за умови, що вони проживали з особою, якій заподіяно смерть, однією сім'єю. Прямої вказівки на рідних брата і сестру, бабу і діда, внуків не має. А, отже, у разі коли вищезазначені особи не проживали з особою, якій заподіяно смерть, однією сім'єю, вони не матимуть права на відшкодування моральної шкоди, завданої злочином згідно цієї норми цивільного законодавства.

Необхідно зазначити, що керуватися спеціальною нормою цивільного законодавства, а зокрема статтею 1168 ЦК України, при вирішення питання відшкодування моральної шкоди близьким родичам особи, яка загинула від злочину, у кримінальному судочинстві є вкрай невірним. Так, дійсно, слід погодитися з думкою про те, що вимога про відшкодування шкоди, завданої злочином, у кримінальному процесі за своїм характером є цивільно-правовою, однак кримінально-процесуальною підставою для її належного обґрунтування та вирішення є п.4 ст.64 КПК України.

Отже, можна стверджувати, що цивільний позов є підставою для застосування норм не лише кримінального чи кримінально-процесуального характеру, але й норм цивільного та цивільного процесуального права, на підставі яких виникли матеріальні правовідносини та правовідносини, які їх регулюють. Інші ж елементи предмета доказування є підставою для безпосереднього застосування тільки норм кримінального та кримінально-процесуального права.

Оскільки у кримінальній справі близькі родичі померлого внаслідок скоєння злочину за нормами КПК України визнані потерпілими і заявили вимогу про відшкодування моральної шкоди, заподіяної внаслідок скоєння злочину у кримінальному судочинстві, то, визначаючи їх правовий статус як учасників кримінального процесу, слід керуватися нормами КПК України.

Щодо вимоги про відшкодування їм моральної шкоди, завданої злочином, то цивільно-правовою підставою в даному випадку є положення п. 2 ч.2 статті 23 Цивільного кодексу України, яка передбачає відшкодування моральної шкоди, що полягає у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо близьких родичів, а не положення ст.1168 ЦК України.

Під час розгляду цивільного позову у кримінальній справі суд керується нормами кримінально-процесуального закону: застосовується процедура розгляду, яку передбачено в положеннях кримінально-процесуального права; учасники процесу наділені правовим статусом, який визначають норми КПК України; гарантії, що застосовуються під час доказування цивільного позову, також передбачені нормами КПК України; презумпції, які діють при цьому, визначає Кримінально-процесуальний закон та ін. До того ж, під час провадження кримінальної справи разом із цивільним позовом можуть застосовуватися також норми ЦПК України з питань, що стосуються цивільного позову, але не врегульовані у КПК України, за умови, що вони не суперечать положенням КПК, про що неодноразово наголошує доктрина [6, с. 74-76; 7, с. 13; 8, с. 50; 9, с. 38; 10, с. 19-20].

Відповідне роз'яснення міститься і в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику застосування судами України законодавства

про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочинцем, і стягнення безпідставно нажитого майна» № 3 від 31 березня 1989 р. Відповідно до п. 5 цієї постанови, під час розгляду цивільного позову у кримінальній справі з питань, не врегульованих КПК, суд може керуватися відповідними нормами ЦПК [11].

Отже, розглядаючи питання відшкодування моральної шкоди близьким родичам потерпілого, який загинув внаслідок вчинення проти нього злочину, слід зазначити, що активне запровадження механізму компенсації моральної шкоди, завданої злочинцем відбувається насамперед за рахунок судово-слідчої практики, яка об'єктивно, в короткий термін не може окреслити стабільної єдності у правозастосуванні. Поряд з цим, необхідно наголосити на тому, що очевидним є відставання кримінально-процесуальної форми, в судовій та слідчій практиці виникло багато спірних питань правозастосування, у тому числі й питання що розглядається.

На сьогодні, коли правова система України знаходиться в очікуванні нового Кримінального процесуального кодексу, де буде чітко врегульований механізм відшкодування шкоди, завданої злочинцем (у тому числі і близьким родичам), вирішувати поставлене перед нами питання слід наступним чином:

1. При відшкодуванні моральної шкоди близьким родичам потерпілого, який загинув внаслідок скоєння злочину слід керуватися перш за все нормами кримінально-процесуального законодавства України;

2. Матеріально-правовою підставою для відшкодування моральної шкоди, завданої злочинцем, яка передбачена нормами цивільного законодавства є положення статті 23 Цивільного кодексу України, а не стаття 1168 Цивільного кодексу України;

3. Визначаючи у слідчій чи судовій практиці коло осіб або особу (серед близьких родичів), які мають право на компенсацію моральної шкоди, завданої злочинцем у кримінальному судочинстві, необхідно керуватися нормою Кримінально-процесуального кодексу України, що регулює ці питання.

Література

1. Строгович М.С. Курс советского уголовного процесса : В 2 т. / М.С.Строгович. — М.: Наука, 1968. — Т. 1. — 1968. — 470 с.
2. Божьев В.П. Потерпевший в советском уголовном процессе : Автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук / В.П.Божьев. — М.: Всесоюзный ин-т юридических наук, 1963. — 20 с.
3. Кокорев Л.Д. Участие потерпевшего в советском уголовном судопроизводстве: Автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук — Воронеж: Воронежский государственный университет, 1964. — 22 с.
4. Иванов Ю.А. Процессуальное положение потерпевшего / Ю.А.Иванов // Вопросы теории и практики уголовного судопроизводства. — М., 1984. — С. 129-151.
5. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до кримінально-процесуального кодексу України. 10-те видання доповнене та перероблене / В.М.Тертишник. — К.: А.С.К., 2007. — 1056 с.
6. Божьев В.П. Гражданский иск в уголовном деле и применение гражданского процессуального права / В.П.Божьев // Советское государство и право. - №8. — 1986. — С.72-79.
7. Даев В.Г. Современные проблемы гражданского иска в уголовном процессе / В.Г.Даев. — Л.: Изд-во Ленингр.ун-та, 1972. — 71 с.
8. Мазалов А.Г. Гражданский иск в уголовном процессе. — 2-е изд., исп. и допол. / А.Г.Мазалов. — М.: Юридическая литература, 1977. — 176 с.
9. Нор В.Т. Защита имущественных прав в уголовном судопроизводстве / В.Т.Нор. — К.: Вища школа, 1989. — 275 с.
10. Понарин В.Я. Производство по гражданскому иску при расследовании уголовного дела / Я.В.Понарин — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1978. — С. 128 с.
11. Постановка Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1989 року № 3 із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України: №13 від 25 грудня 1992 р.; №12 від 3 грудня 1997 року «Про практику застосування судами України законодавства про відшкодування матеріальної шкоди, заподіяної злочином, і стягнення безпідставно нажитого майна»// Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / За заг. ред. В.Т. Маляренка. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 368 с.

Анотація

Вільгушинський М.Й., Сіроткіна М.В. Право близьких родичів потерпілого на відшкодування моральної шкоди у кримінальному судочинстві України: проблеми та способи вирішення. — Стаття.

Стаття присвячена проблемним питанням реалізації права близьких родичів потерпілого, що загинув внаслідок скоєння злочину, на компенсацію моральної шкоди у кримінальному судочинстві України.

Ключові слова: потерпілий; близькі родичі; цивільний позивач; право на відшкодування моральної шкоди, завданої злочином у кримінальному судочинстві.

Аннотация

Вильгушинский М.Й., Сироткина М.В. Право близких родственников потерпевшего на возмещение морального вреда в уголовном судопроизводстве

Украины: проблемы и способы решения. – Статья.

Статья посвящена проблемным вопросам реализации права близких родственников потерпевшего, который погиб в результате совершения преступления, на компенсацию морального вреда в уголовном судопроизводстве Украины.

Ключевые слова: потерпевший; близкие родственники; гражданский истец; право на возмещение морального вреда, причиненного преступлением в уголовном судопроизводстве.

Summary

Vilgushinskiy M.I., Sirotkina M.V. The right of the relatives of the victim to compensation for moral damages in criminal proceedings of Ukraine: problems and ways of solving. – Article.

The article is devoted to the topical issues of realization of the rights of close relatives of the victim, who died as a result of the crime, in compensation for moral damages in criminal proceedings of Ukraine.

Key words: the victim; close relatives; the civil claimant; the right to compensation for moral harm caused by crime in criminal proceedings.

Н.Г. Габлей

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права,
процесу і криміналістики
Івано-Франківського факультету
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ОСОБОЮ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ВИПРАВДАНОГО

Згідно статті 320 Кримінально-процесуального кодексу України після останнього слова підсудного суд негайно видаляється до нарадчої кімнати для постановлення вироку [1]. Вирок суду може бути обвинувальний і виправдувальний. Отже, після постановлення та проголошення одного з вироків у кримінальному процесі з'являється той чи інший суб'єкт кримінально-процесуальної діяльності, який є